

Dialog na hranicích literární vědy

Kategoria dobra i zła w kulturach słowiańskich. Red. Teresa Dąbek-Wirgowa i Andrzej Z. Makowiecki. Warszawa, Uniwersytet Warszawski - Widzial Polonistyki 1994. 175 s. 400 egz.

Polská literární věda prochází od poloviny osmdesátých let vinou, kterou Eugeniusz Czaplejewicz charakterizoval jako "zhistoričtění", "zfilozofičtění" a pragmatizace (srov. např. sborník *Poszukiwania teoretycznoliterackie*. Wrocław 1989), pod jejichž zorným úhlem se upouští od minuciózních strukturálních, versologických aj. analýz a důraz je položen na pojetí literatury (díla, textu, "literárnosti", "umělecko-stí") jako jevu kulturního, jako elementu vyššího pojmu či řádu estetického, kulturologického, filozofického. Svědectvím této tendence byly i výsledky konference konané v listopadu roku 1993 na Varšavské univerzitě pod názvem *Kategoria dobra i zła w kulturach słowiańskich*. Hlavním smyslem konference bylo, jak uvádějí v předmluvě editoři, analyzovat obě morální kategorie v podobách, jakých nabývají v jednotlivých slovanských kulturách, v jejich proměnách, dialogu i napětí, a to metodami reflexe historické, sociologické a kulturologické. Materiálem analýz, a to je nutné zdůraznit, se stala umělá či folklórní literatura polská, ruská, ukrajinská, česká, slovenská, srbská, chorvatská a bulharská. Literatura, jež se tu jeví jako "dokument konfliktów aksjologicznych, zderzenia kodeksu etycznego i narodowych partykularyzmów, uwikłania kategorii wartościujących w konwencji epoki." (s. 3)

Sborník publikuje dvacet jedna příspěvků, jež můžeme rámcově rozdělit do několika oblastí. Některé mívají přímo k historii literatury, jiné k její filozofii, další k sociologii literatury a čtvrtým typem jsou podrobnější interpretace konkrétních

textů. Organickou součástí sborníku však jsou i referáty z oblasti folkloristiky.

Literárně historický přístup zde reprezentuje např. význačný polský bohemista a slavista Józef Magnuszewski. Na materiálu jihoslovanské literatury v článku nazvaném *Tryptyk literacki wokół dobra i zła* (s. 27-33) analyzuje básnické skladby Chorvata Marko Maruliće "Judita" (1501), Ivana Mažuraniće "Smrt Smail-age Čengića" (1846) a epické vyprávění Ivo Andriće "Put Alije Džerzeleza" (1920), autora tolerantního k "dialogu kultur" Bosny. Autor metodou konkrétně historické interpretace ukazuje proměnu pojetí dobra a zla na látce obecně křesťanské, na kterou nelze hledět kategoriemi národněosvobozeneckých hnutí 19. století, na látce národně vlastenecké a konečně obecně lidské, která se ústy Džerzelezovými ptá po smyslu života bez zátěže křesťanské mravouky a moderního nacionalismu.

Do filozofie literatury směřuje např. referát Eugeniusze Czaplejewicze, jednoho z tvůrců tzv. "pragmatické poetiky jako teorie literatury". Příspěvek "*Dobro i zło a poetika nowożytna*" (s. 55-61) je psán esejistickým jazykem a vyznačuje odvážnými průhledy do problematiky široce pojaté, tvárné a nejednoznačně konkretizovatelné, leč rovněž historické. Autor soudí, že dnešní doba nabízí badateli paradoxní možnost současně být a nebyt ve světě moderní, existovat v ní a současně z ní vystoupit (vliv postmoderní filozofie?). Zamýšlí se nad obrazem zla a jeho přitažlivostí (např. Dantovo Peklo, "květy zla", faustovská problematika), avšak např. parodii přiznává její noetickou hodnotu, na

rozdíl od postmoderních komentátorů, kteří vidí celou literaturu jen v parodických, resp. metaliterárních rozměrech. Uvědomuje si, že vývoj moderní literatury směřuje k problematizaci axiologických kategorií: "Coraz bardziej natomiast eksponowane są kategorie konstrukcyjne, neutralizujące problematykę etyczną (a więc poniekąd dekonstrukcyjne)." (s. 60) Přitom novodobá literatura problematiku dobra a zla stále více ponořuje do hlubkové struktury textu a poetika jako teorie literatury si jí přestává všimát - např. jazykem strukturalismu je velmi problematické hovořit o otázkách dobra a zla v literatuře. Je zajímavé, že Czapplewiczowa filozofie literatury nemá ambice stát se literárněvědnou metodologií.

Některé příspěvky navazují na tradice sociologie umění a na koncepcce odrazové teorie literatury, jako např. Cezary Rożiński v článku "*Literatura jako zwierciadło konfliktów aksjologicznych*" (s. 19-25). Literární dílo je mu věděním o konkrétním historickém člověku, poskytující široké pole informací o předmětu zobrazení. Analyzuje pojetí zásady "úcel světí prostředky", připisované Machiavellimu, v dílech dvou velikánů polského romantismu, Adama Mickiewicze a u nás neprávem zapomínaného Zygmunta Krasińskiego. V komentovaných dílech zaznamenává srážku několika hodnotových systémů, ideologií, z níž vyrůstá skutečný dramatický konflikt, prožívaný postavami i autorem.

Četné příspěvky jsou věnovány rozborům konkrétních literárních textů, jdou in medias res, ale ani tehdy nezapomínají na širší kulturní kontext. Pro bohemistu bude např. podnětný referát Joanny Królakové

o jednom z ideogémát českého literárního stalinismu, jenž hledal oporu výchovného pojetí socialistické kultury v díle Josefa Kajetána Tyla (historický rozbor textů usvětluje tyto snahy z výrazné tendenčnosti v chápání "ráje" a "pekla"). Z hlediska slovakistiky zaujme příspěvek Joanny Goszrzyńskiej "*Juraj Janošik, rozbójnik czy bohater?*" (s. 49-54) snažící se vysvětlit zřejmý rozpor v pojetí této legendarizované historické postavy, jak se objevuje u Pavla Josefa Šafaříka a Jana Kollára. Etická problematika je dále traktována na materiálu povídek W. Zambrzyckého (Ewa Ihnatowiczová), díla Stanislava Lema (Jakub Z. Lichański), Konstantina Pavlova (Teresa Dąbek-Wirgowa), Michaila Bulgakova (Andrzej Drawicz) ad.

Osvěžením sborníku jsou i folkloristické příspěvky věnované problematice lidové mytologie, např. Krzysztofa Wrocławského "*Wierzenia ludowe w obronie życia*" (s. 35-39), pojednávající o demonologii jižních Slovanů, nebo Wojciecha Marchlewského o pojetí hříchu v tradici "kostelní" a "lidové".

Recenzovaný sborník je svědectvím vysoké úrovně polské literární vědy, která překračuje hranice striktně vymezených vědních disciplín a vede dialog se sociologií, dějinami estetických teorií, filozofií, antropologií atd. Až na několik výjimek (srov. publicisticky motivovaný referát Petra Hory o obraze jezuitů v české literatuře, s. 115-120) dokládá potřebu historického studia literárních jevů a tím, že volá literaturu za ústřední materiál zdánlivě "mimoliterární" reflexe, rovněž stvrzuje nezastupitelnou roli umělecké literatury v kultuře a umění, její možnou integrační roli.

Alexej Mikulášek